

**Культурні взаємовпливи
українців і євреїв у місті
Радомишль: історія та
сучасність**

Виконала: Довгань Дарина Юріївна, студентка
ОПП Правоохоронна діяльність групи ПД-1 ВСП
«Житомирський торговельно-економічний фаховий
коледж Державного торговельно-економічного
університету».

Науковий керівник: к.і.н. Панченко Вікторія
Сергіївна

Актуальність: в умовах європейської інтеграції України виникає потреба переосмислити історію міжкультурного співіснування, збереження багатонаціональної спадщини регіону, відновлення пам'яті про єврейську громаду, яка відігравала важливу роль у соціально-економічному й культурному розвитку міста, а також використання цього надбання як ресурсу для сучасного культурного діалогу та формування толерантного суспільства :

Мета: дослідити особливості взаємовпливу єврейської та української культур у місті Радомишль

Завдання дослідження:

1. проаналізувати історію єврейської громади міста;
2. визначити основні сфери та прояви культурної взаємодії;
3. оцінити значення для сучасності.

Етапи єврейського розселення у м. Радомишль

✓ **XVII ст.** – початок формування громади
поява перших єврейських поселенців у
період розвитку торгівлі

✓ **XVIII ст.** – активне зростання, Радомишль
стає важливим ремісничо-торговельним
осередком

✓ **XIX ст.** – період найбільшого розквіту: євреї
становлять значну частку населення міста,
розвиток підприємництва, освіти

✓ **Енциклопедія Брокгауза і Ефрона:** євреї
охоплюють 67% населення повітового
містечка Радомишля.

✓ Багато євреїв мали у Радомишлі невеликі
майстерні, торговельно-промислові
підприємства – родини Горенштейнів,
Авербухів, Кац, Фельдманів, Коганів та ін.

Єврейська синагога у м. Радомишль

Вулиця Велика Житомирська. Поштова листівка
поч. XXст. Із колекції Валерія Фісуна.

План м. Радомишль станом на 1800 р.

Аптека Владислава Матковського в м Радомислі. На порозі будинку - господар, навколо водовозних підвод - робітники і хлопчики-помічники. Фото з фондів Радомишльського народного краєзнавчого музею

❖ У XIX ст. Радомишль входив до складу Російської імперії та був частиною так званої “смуги осілості”, де дозволялося проживання євреїв.

❖ Наприкінці XIX ст. площа міста швидко зростає. 28 січня 1897 р. проведено загальний перепис населення Російської імперії, за яким в місті проживало 10906 осіб та 1167 осіб у передмісті Рудня — загалом 12073 осіб. Серед них налічувалося 7502 юдеїв, а ідиш був рідною мовою для 7468 мешканців. На початку XX ст. динаміка приросту населення міста була зумовлена економічним зростанням промисловості.

В 1803 році в місті працювало 2 єврейські школи.

9 вересня 1909 року відкрита Радомисльська чоловіча гімназія. В 1912 році міська дума дозволила заснувати семикласну жіночу гімназію, яка була відкрита в 1913 році.

Чоловіча гімназія (Нині школа-інтернат)

Синагога (згоріла у 1921 році)

В 1852 році в місті нараховувалися, крім собору Святої Трійці і католицького костелу, ще одна синагога і 6 єврейських молитовних будинків.

Фрагмент із німецької кінохроніки
«Сільхозвиставка в м.Радомишль»

Історія єврейської громади у I пол. XX ст.

✓ **Поч. XX ст.** – стабільне функціонування громади, активне культурне та релігійне життя

✓ **1941–1943 рр.** – трагедія Голокосту масове знищення єврейського населення

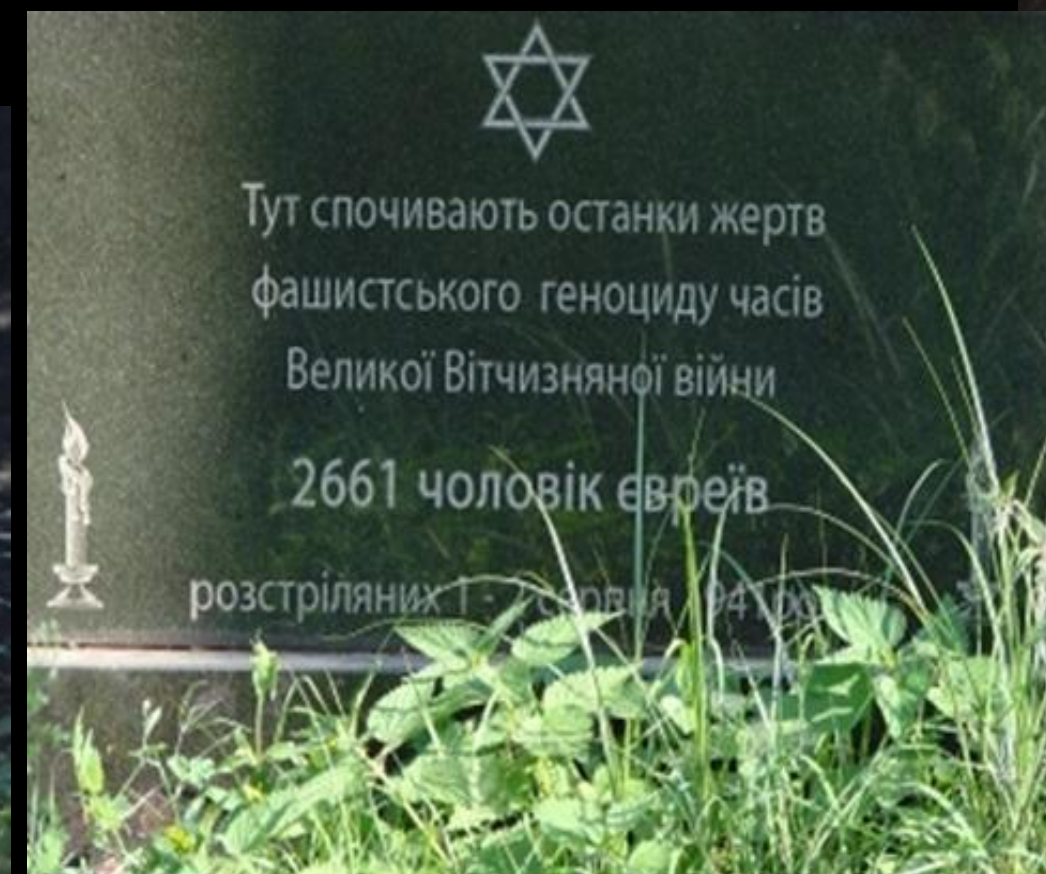
Гетто. утворене 08.1941 р. Перебувало місцеве єврейське населення (до 2 тис. осіб). Гетто розміщувалось у районі вул. Р. Люксембург та К. Лібнехта. 2 тис. євреїв страчено у лісі поблизу с. Рудня Радомишльського р-ну.

Пам'ятник єврейським дітям, вбитим нацистами в 1941 р. в м. Радомишль

Стіна пам'яті жертвам Голодомору, м. Радомишль

Фрагмент пам'ятнику євреям Радомишля, знищеним німецькими окупантами в серпні 1941 р.

Розвиток єврейської громади (1945–2026) у м. Радомишль

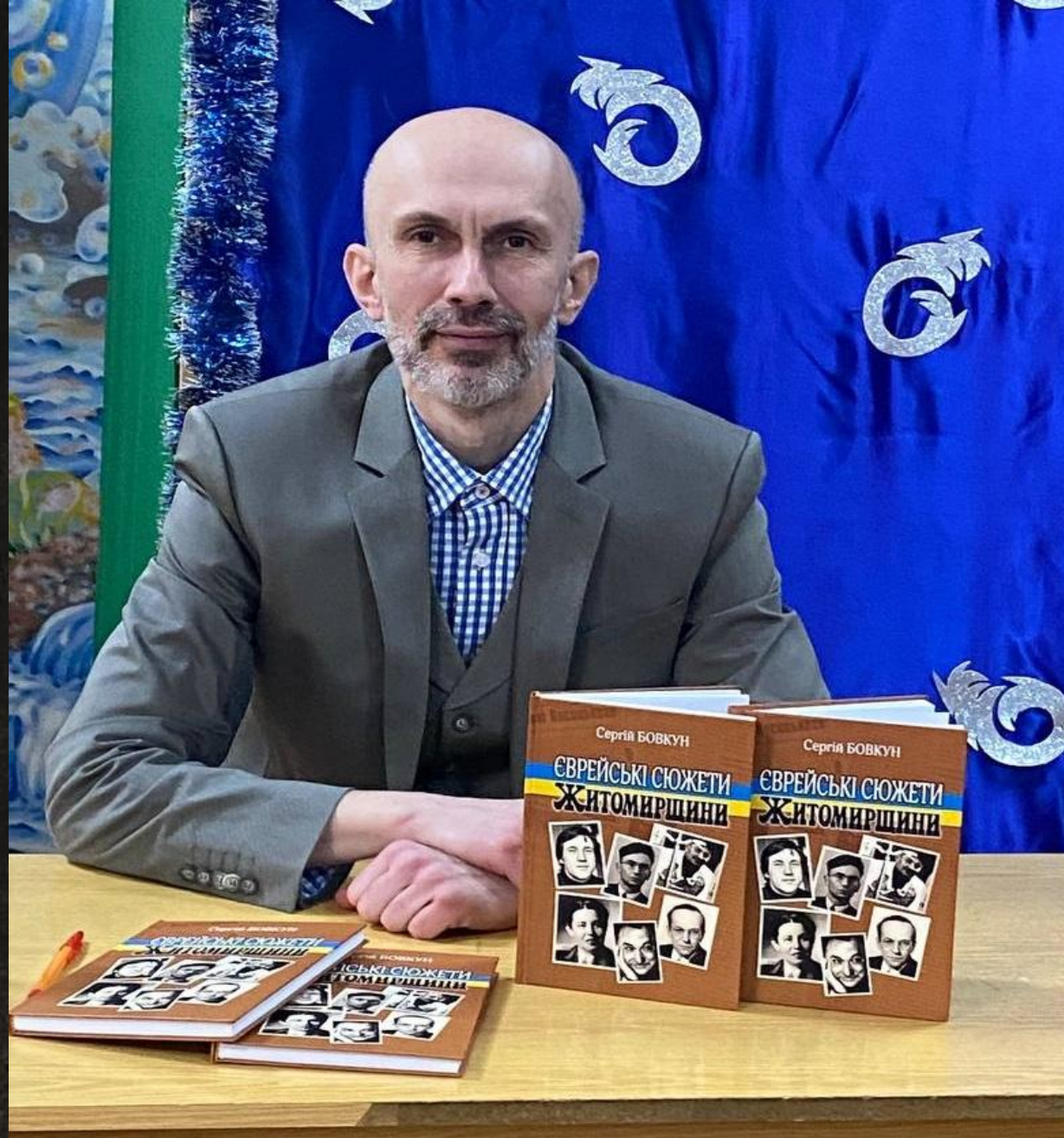

Єврейський цвинтар

Покинута будинок, де мешкали євреї до еміграції

- **1945–1950-ті рр.** – післявоєнне відновлення незначне число уцілілих повертається; громада фактично не відновлюється
- **1950–1980-ті рр.** – період радянської асиміляції згорання релігійного життя, відсутність інституцій, інтеграція в радянське суспільство
- **Кінець 1980-х – поч. 1990-х рр.** – відродження інтересу до ідентичності на тлі перебудови з'являється можливість відкритого вшанування пам'яті
- **1990-ті рр.** – еміграція та скорочення громади. виїзд до Ізраїлю та інших країн, зменшення чисельності
- **2000–2010-ті рр.** – збереження історичної пам'яті дослідження, встановлення пам'ятних знаків, поява локальних ініціатив
- **2010-ті – 2026 р.** – культурно-туристичне переосмислення спадщини інтеграція єврейської тематики у музейні проекти, розвиток міжкультурного діалогу
- **Сучасність – символічна присутність громади** реальна чисельність мінімальна, але спадщина активно осмислюється як частина історії міста

Інтерв'ю із дослідником єврейської історії та культури Житомирщини, викладачем історії ВСП ЖТЕФК ДТЕУ Бовкуном Сергієм Володимировичем

-Як виникла ідея написати книгу про єврейство на Житомирщині?

- Тривалий час я працював в обласній громадсько-політичній газеті «Житомирщина», вів там краєзнавчу сторінку «Край рідний». Так вийшло, що за багато років роботи в газеті у мене не раз траплялися теми статей на єврейську тематику. З часом таких текстів назбиралося досить багато, тож виникла ідея укласти їх в окрему книгу.

-Яке місце займає Радомишль в історії єврейської культури Житомирщини?

- У ХІХ ст. Радомишль можна було назвати єврейським містечком, більшість населення якого займалось жвавою торгівлею, розвитком промисловості краю (володіли 64 майстернями і фабриками). Відомими постатями краю були єврейські родини Горенштейнів і Фельдманів. До речі, видавцем першої міської газети «Радомислянин» був якраз Х.Фельдман. Однак вже у 1989 р. тут було лише 55 євреїв, а за даними перепису 2001 р. – тільки 13. Тому сьогодні єврейська культура у місті проявлена слабо, в основному залишившись у спільній культурній пам'яті, освітньому просторі та переосмисленні історії, що формує сучасну ідентичність радомишлян.

Інтерв'ю із дослідником єврейської історії та культури Житомирщини,
викладачем історії ВСП ЖТЕФК ДТЕУ Бовкуном Сергієм Володимировичем

Ізраїль Радомисельський (1914-1986)

Кого можна назвати поміж відомих євреїв-радомишлян?

У ХІХ ст. в місті були відомі родини підприємців: Горенштейни, Авербухи, Цесіси, Зіндери, Заєзді, Гольдфарби, Апштейни, Гольдмани... У повоєнні роки — керівники підприємств Ю.Пресс, Я.Пресс, Ш.Берібес, М.Шинков, М.Гетман, вчителі Н.Гетман, Д.Могилевський, І.Дубинський, Г.Том, лікар Г.Абрамова... З Радомишлем пов'язаний рід видатного українського вченого — Ізраїля Радомисельського (1914-1986). Він народився у Житомирі. Багато років працював у Інституті проблем матеріалознавства у Києві. Лабораторія, якою він керував, розробила унікальні металеві матеріали для коліс місячного "Лунохода". А рід вченого походив з Радомишльщини — це видно навіть з його прізвища! Предки науковця мешкали у с. Мала Рача біля Радомишля. Тоді їхнє прізвище було за назвою села — Малорацькі. А на поч. ХІХ ст. вони перебралися до міста — відтак змінили прізвище на Радомисльські. От із цього роду й вийшов І. Радомисельський, який зробив значний внесок у практичну космонавтику.

Інтерв'ю із дослідником єврейської історії та культури Житомирщини, викладачем історії ВСП ЖТЕФК ДТЕУ Бовкуном Сергієм Володимировичем

-Які прояви єврейської культури спостерігаються у сучасному просторі Радомишля?

-єврейська історія інтегрована в загальний наратив минулого Радомишля як невід'ємна частина його багатокультурності. У музейних та туристичних практиках фахівці подають історію міста через співіснування українців і євреїв. У побуті збереглись єврейські елементи кухні, лексики, міських традицій. Наприклад, у місцевій говірці побутують єврейські слова «шлимазл», «халепа», «махляр», «цимес», «шикса» та інші. Правда, часто мешканці навіть не здогадуються про походження цих термінів і сприймають їх як українські архаїзми або сленгові слова. Крім того, знаковими є пам'ятні заходи, дні скорботи, до яких залучена широка громадськість і які формують культуру толерантності. Зрештою єврейська культура стає предметом інтересу науковців, краєзнавців, релігієзнавців та мистецтвознавців, а отже «звучить» на наукових і освітніх заходах. Важлива вона і у формуванні сучасних цінностей ідеї міжетнічного діалогу, взаємоповаги та історичної відповідальності, заснованій на досвіді співжиття.

СЛОВНИЧОК ТЕРМІНІВ:

- ❖ «шлимазл» (з їдиш *schlimazel*) — невдаха
“Ну ти й шлимазл, знову не пощастило”
- ❖ «халепа» (можливий вплив їдиш/польської) — неприємність
“Попав у таку халепу...”
- ❖ «махляр» (через їдиш/польське середовище) — шахрай
“Не зв'язуйся з ним — він махляр”
- ❖ «цимес» (з їдиш *tsimes*) — щось дуже добре / суть справи
“От у цьому і весь цимес!”
- ❖ «шикса» (з їдиш *shiksa*) — дівчина-неєврейка (вживалося жартівливо або з відтінком)
- ❖ балаган (*balagan*) — безлад, хаос
- ❖ шухер (*shukher*) — тривога, небезпека, «увага!»
- ❖ ой-вей (*oy veu*) — вигук жалю або здивування

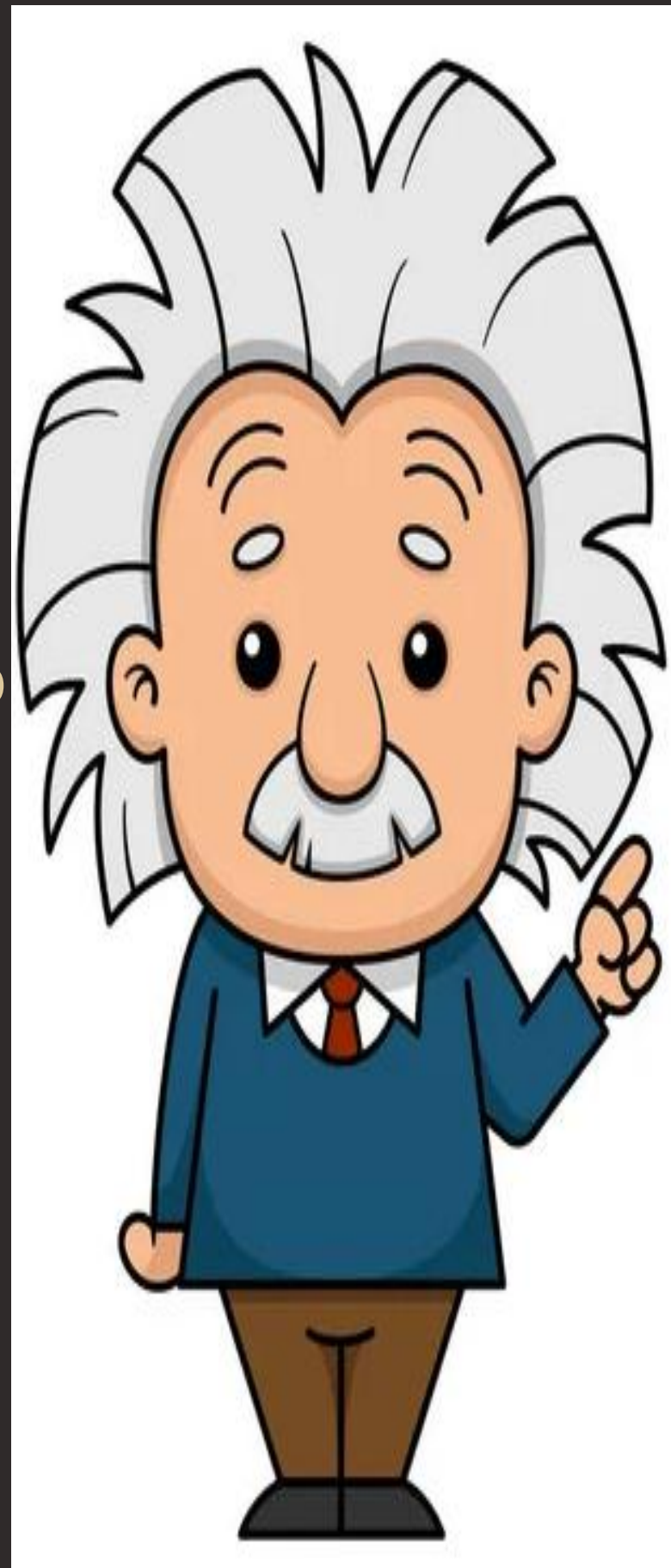
ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ:

Отже, єврейська спільнота у Радомишлі є унікальною сторінкою державної культури і історії. Однак через світоглядні та політичні обмеження попередніх епох взаємовплив культур простежувався слабо, найяскравіше проявившись у 1950-1980х рр. Сьогодні єврейська культура слугує основою для багатокультурної історичної пам'яті, розвитку локальної ідентичності, виховання толерантності та є ресурсом для культурно-освітніх, туристичних ініціатив.

Наукова новизна дослідження

полягає у спробі комплексного аналізу історії єврейської громади м. Радомишль та культурної взаємодії з українським населенням на локальному рівні для формування цілісного уявлення про багатокультурний простір міста

Вклад автора

полягає у систематизації локальних джерел, проведенні інтерв'ю з краєзнавцем Бовкуном С.В. та виявленні сучасних форм прояву українсько-єврейської культурної взаємодії у м. Радомишль.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Інтерв'ю із Бовкуном С.В., записане Довгань Д.Ю. 13 квітня 2026 р.
2. Бовкун С.В. Єврейські сюжети Житомирщини. Житомир, "Рута", 2026. 184 с., 54 іл.
3. Молодико В. Радомишль і євреї: від розквіту до занепаду. *«Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність»*: Матеріали Міжнародної науково-краєзнавчої конференції. Науковий збірник «Велика Волинь». т. 18 . Житомир : Волинь, 1998 р. с. 66-68.
4. Тимошенко Л. З історії Стародавнього Радомишля. URL: <https://radmr.gov.ua/istorichna-dovidka-13-49-06-23-11-2016/> (Дата звернення – 14.04.2026).
5. Тужик П. Радомисль на поштових листівках: Вулиця Велика Житомирська. URL: <https://radomyshl-nash-dim.blogspot.com/2019/08/blog-post.html> (Дата звернення – 14.04.2026).
6. Наукові статті краєзнавців Г. Мокрицького, Г. Махоріна, Н. Рудницької.